

ІНТЕРСУБ'ЄКТИВНІ ЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ МЕШКАНЦІВ ПОГРАНИЧЧЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Стаття присвячена аналізу інтерсуб'єктивних значень емоційного компоненту мешканців пограниччя Карпатського регіону. Аналіз базується на результатах проведеного автором опитування у прикордонних областях – Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Закарпатській. Зосереджено увагу на специфіці емоційного відношення мешканців пограниччя до представників інших етнічних груп в даному випадку – до сусідів по той бік кордону як важливого фактору формування „пограничної ідентичності”.

Ключові слова: ідентичність, позитивна ідентифікація, негативна ідентифікація, інтерсуб'єктивні значення, пограниччя, Карпатський регіон.

В умовах інтенсивних соціокультурних взаємодій, які характерні сучасній культурі, все більшу роль в ній починають набувати соціокультурні простори, які знаходяться на перетині культурних і цивілізаційних кордонів. Це стало причиною того, що дослідження соціокультурних характеристик пограниччя набуло особливо актуального значення [2, 169].

Соціокультурний простір пограниччя є відображенням процесу „нашарування” різних соціокультурних сенсів, що зумовлені межуючими і взаємодіючими соціокультурними спільностями. Ці специфічні соціокультурні практики пограничного простору формують особливий тип соціального суб'єкта. Інтенсивна взаємодія культур пограниччя виступає основною умовою формування „людини пограниччя”, тобто формування своєрідних ідентичностей.

Кордон – це межа, яка відокремлює чи розділяє дві прилеглі території. У випадку пограниччя Карпатського регіону кордон не тільки відмежовує території, а й такі „сегментарні розрізнення”, як культуру, релігію, мову, етнічність, ідеологію тощо. За Ю. Лотманом, одним з основних механізмів семіотичної індивідуальності є кордон. Це – межа, на якій закінчується

періодична форма. Цей простір визначається як "наш", "свій", "культурний", "безпечний", "гармонійно організований" і т.д. Йому протистоїть "їх простір" – "чужий", "ворожий", "небезпечний", "хаотичний". Кордон може відокремлювати живих від мертвих, осілих від кочових, місто від степу, мати державний, соціальний, національний, конфесійний характер [3, 175]. Згідно з Ю. Лотманом, поняття межі завжди двозначне. З одного боку, вона розділяє, з іншого – поєднує. Вона завжди межує з чимось, а, отже, належить одночасно до обидвох пограничних культур, обох взаємопроникаючих семіосфер [3, 183].

Утворені кордоном суспільні сегментарні розрізнення продукують ідентифікаційні процеси, які спрямовані на усвідомлення і окреслення меж „своїх” та „інших” сегментів, проведення розрізень між ними. Такі сегментарні розрізнення знаходять свій вираз у інтерсуб’єктивних значеннях та практиках. Інтерсуб’єктивні значення на емоційному рівні виступають певним фактором, що визначає ті чи інші ідентифікаційні локалізації та практики.

Для сучасної України проблематика ідентичності є надзвичайно актуальною, особливо в теперішній час, коли питання формування колективної національної ідентичності виходить на перший план.

Проблематика кордону нерозривно пов’язана з дослідженням ідентичностей мешканців прикордонних територій. Феномену ідентичності присвячені праці В. Євтуха, І. Кононова, Н. Паніної, І. Прибиткової, В. Середи, Н. Черниш. Дослідження та вивчення ідентифікаційних процесів представлено у працях М. Левіцької, Е. Мірошніченко, А. Ручки, С. Хобти, Р. Шульги, М. Шульги. У працях Т. Галіч, О. Гудзенко, Р. Савчинського та Г.-М. Саппи досить добре розроблена концептуальна схема дослідження інтерсуб’єктивних значень та практик. Серед закордонних дослідників слід відзначити Ю. Лотмана, праці якого звернені до розуміння кордону, як простору. Дослідження С. Хобти присвячені „позитивним та негативним” ідентифікаціям мешканців пограниччя на східному кордоні країни.

Метою статті є аналіз інтерсуб’єктивних значень емоційного компоненту мешканців пограниччя Карпатського регіону, тобто емоційне

відношення мешканців пограниччя до представників інших етнічних груп, у нашому випадку до своїх сусідів по той бік кордону.

За твердженням А. Ручки, сегменти, до яких люди відчувають свою належність чи реально до них належать, визначаються ними як „свої”. У цьому випадку створюються солідарні інгрупи, які об’єднують „своїх” членів і репрезентують їх загалом як „ми”. Сегменти, до яких люди не відчувають своєї належності чи реально не належать, визначаються ними як „інші”, „не ми”, „чужі”. Вони складають, так звані, аутгрупи, з якими не ідентифікуються, не підтримують солідарних зв’язків. Коли такі суб’єктивні (позитивні чи негативні) ідентифікації поділяються багатьма людьми, тривалий час, то вони перетворюються на об’єктивні чинники суспільного життя, з якими потрібно обов’язково рахуватися [5, 142].

Згідно із соціально психологічними підходами, сформована ідентичність індивіда має три базові компоненти: когнітивний, емоційний та поведінковий. Емоційний компонент характеризується тими емоціями, настроями, почуттями, які відчуває індивід стосовно своєї належності до локальної спільноти. Вони можуть бути як позитивними, так і негативними. Важливими елементами емоційної складової виступають рівень довіри до земляків, відчуття підтримки, самоефективності та залученості до локальних справ [1, 32-33].

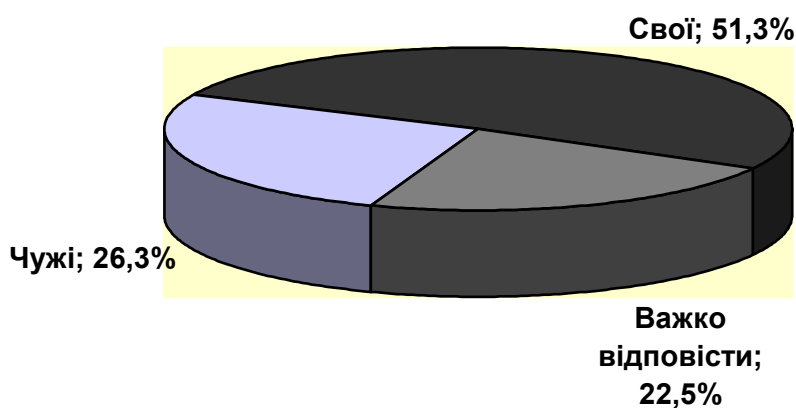
Плюралізація ідентичностей та проблема визначення суб’єктно-об’єктних образів „свої” та „інші” знаходить свій вираз у інтерсуб’єктивних значеннях та практиках носіїв різних ансамблів ідентичностей. Інтерсуб’єктивність, згідно з феноменологічною традицією, виступає як спільність сприйняття розуміння світу багатьма індивідами. В свою чергу, сформовані в процесі соціалізації інтерсуб’єктивні значення відтворюються в практиках різноманітних сфер життєдіяльності і можуть проявлятися як соціальні репрезентації щодо проблем державотворення. Виходячи з цього, дослідниками пропонується провести аналіз синхронно-асинхронних траєкторій трактування національно-етнічних символів та здійснення практик у розрізі виділених кластерів. Інтерсуб’єктивні значення можуть проявлятися як на когнітивному, так і на емоційному рівнях, що визначають та підтримують соціальні практики [4, 184].

Тому важливим елементом у дослідженні національно-просторових ідентичностей мешканців пограниччя, є аналіз інтерсуб'єктивного значення емоційного компоненту.

З січня по листопад 2010 р. нами було проведено соціологічне опитування мешканців пограниччя Карпатського регіону, яке охопило – Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Закарпатську області. Опитування проводилося методом стандартизованого телефонного інтерв'ю. Масштабність об'єкту дослідження стала передумовою багатоступеневого формування вибіркової сукупності. Першим етапом формування вибірки став цілеспрямований відбір населених пунктів пограниччя кожної із областей, які репрезентативно представили усіх мешканців пограниччя досліджуваних територій. До вибірки включені міські та сільські населені пункти, максимально наближені до кордону. Другий етап передбачав випадковий систематичний відбір респондентів на основі телефонних довідників відібраних населених пунктів. Обсяг вибірки склав 800 респондентів, віком від 18 років.

Запитання „Чим для Вас є кордон?” було представлено наступними варіантами відповідей респондентів: 1) межею яка відділяє своїх від чужих, перший варіант відповіді відобразив так звану аутгрупу, тобто не ідентифікацію з своїми сусідами по той бік кордону, відношення до них, як до „чужих”; 2) межею яка відділяє своїх від своїх, дана відповідь представила інгрупу, ідентифікацію зі своїми сусідами і відзначення їх як „своїх”; 3) важко відповісти, даний варіант відповіді – відображає невизначеність, щодо своїх сусідів по той бік кордону.

Результати опитування засвідчили сильну позитивну ідентифікацію щодо своїх сусідів по той бік кордону, половина мешканців пограниччя – 51,3% вважають їх „своїми”. Частина респондентів – 26,3% відзначили своїх сусідів, як „чужі”, тобто вони не відчують своєї належності до них, чи не ідентифікуються з ними. Не змогли визначитися з відповіддю – 22,5% опитаних, це в основному ті, відношення яких до своїх сусідів є не однозначним (див. рис. 1).

Рис. 1 Емоційне ставлення мешканців пограниччя Карпатського регіону до своїх сусідів по той бік кордону, (%)

Отже, мешканці пограниччя Карпатського регіону, відзначаються сильною позитивною ідентифікацією до своїх сусідів по той бік кордону, на відміну від Західного регіону, де до представників етнічних меншин відчувають помірковану негативну ідентифікацію [див. 5, с. 149]. Це є свідченням того, „погранична ідентичність” не є результатом бар’єрної функції кордону. Кордон для мешканців пограниччя не є межею між „внутрішнім” та „зовнішнім”, чи між „нами” та „ними”.

Розглянувши емоційне відношення мешканців пограниччя до своїх сусідів, в залежності від пограниччя досліджуваних областей, було прослідковано досить неоднозначне відношення залежно від області. Хоча на всіх пограниччях домінує позитивна ідентифікація, на пограниччі Львівської та Івано-Франківської областей, думки респондентів розділилися порівно: третина мешканців зарахували сусідів по той бік кордону до інгрупи, тобто „своїх” (36,0 і 32,0%), третина до аутгрупи – „чужих” (34,0 й 36,5%), та третина респондентів не визначилися з відповіддю (30,0 і 31,5%). Мешканці пограниччя Чернівецької та Закарпатської областей характеризуються сильною позитивною ідентифікацією до своїх сусідів: більше половини респондентів відчувають свою спорідненість та спільність долі з своїми закордонними сусідами (68,0 та 69,0%). Зовсім незначною є негативна ідентифікація на цих пограниччях, особливо на пограниччі Закарпатської області, де вона склала найменший відсоток (13,5%). Найбільше респондентів, які не

зміogli визначитися з відповіддю чи неоднозначно ставляться до своїх сусідів по той бік кордону, склали респонденти пограниччя Івано-Франківської області (31,5%), найменше таких на пограниччі Чернівецької області (11,0%), (див. табл.1).

Таблиця 1

Емоційне ставлення мешканців пограниччя Карпатського регіону до своїх сусідів по той бік кордону, (у розрізі областей), (%)

Сусіди по той бік кордону	Львівська	Івано-Франківська	Чернівецька	Закарпатська
Чужі	34,0	36,5	21,0	13,5
Свої	36,0	32,0	68,0	69,0
Важко відповісти	30,0	31,5	11,0	17,5

Таким чином, результати дослідження вказують, що – емоційне відношення мешканців пограниччя в залежності від області є досить амбівалентним.

Ми прослідкували відмінності в емоційному ставленні до закордонних сусідів залежно від віку респондентів. Зі зростанням вікової категорії мешканців пограниччя збільшується кількість респондентів з позитивною ідентифікацією до своїх закордонних сусідів, та в усіх вікових категоріях, крім 18-29 років (30,6%), вона складає більше 50%. Найбільш випуклою позитивна ідентифікація є у старших вікових групах 50-59 років та старше 60 років (56,3 та 61,0%). Негативна ідентифікація найбільш виражена у молоді (34,4%) та у старшій віковій категорії (29,0%). Молода та середня вікові категорії, на відміну від представників старших вікових груп, перебуває у стані формування й становлення своїх ідентичностей. Мабуть тому вони склали найбільший відсоток тих, хто не визначився з відповіддю чи неоднозначно ставляться до свої сусідів відповідно (35,0 та 23,6%), (див. табл. 2).

Таблиця 2

Емоційне ставлення мешканців пограниччя Карпатського регіону до своїх сусідів по той бік кордону (в залежності від віку), (%)

Сусіди по той бік кордону	Вік				
	18-29	30-39	40-49	50-59	60-старші
Чужі	34,4	23,6	25,0	29,0	20,0
Свої	30,6	52,8	52,8	56,3	61,0
Важко відповісти	35,0	23,6	22,2	14,8	19,0

Отже, зі зростанням вікової категорії мешканців пограниччя Карпатського регіону, збільшується кількість тих, хто відчуває позитивну ідентифікацію до своїх сусідів по той бік кордону. Молодь складає найбільший відсоток тих, хто ставиться неоднозначно до своїх закордонних сусідів.

Певною мірою на емоційне відношення до своїх сусідів має вплив освітній чинник. Хоча в усіх освітніх групах домінує орієнтація на позитивну ідентифікацію, однак зі зростанням освітнього рівня зменшується кількість таких респондентів. У групі з середньою освітою найбільше респондентів з негативною ідентифікацією (27,0%). Водночас, у групі з вищою освітою найбільше респондентів з неоднозначним ставленням до сусідів, які живуть по інший бік кордону (24,8%) (див. табл. 3).

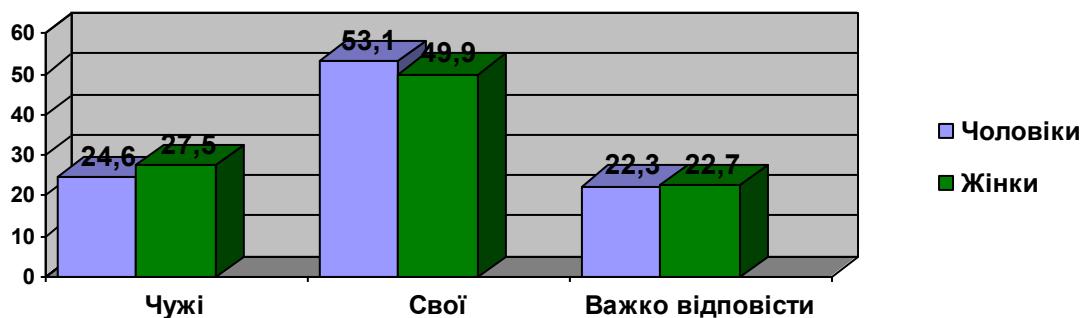
Таблиця 3

Емоційне ставлення мешканців пограниччя Карпатського регіону до своїх сусідів по той бік кордону (в залежності від освіти), (%)

Освіта	Чужі	Свої	Важко відповісти
Неповна середня, середня	24,8	54,0	21,3
Середня спеціальна, середня технічна	27,0	52,0	20,9
Неповна вища, вища	26,5	48,7	24,8

Статева диференціація засвідчила, що у чоловіків більше виражена позитивна ідентифікація (53,1%), ніж у жінок (49,9%). Водночас, жінкам притаманний більший відсоток негативної ідентифікації (27,5%). Не змогли визначитися з відповіддю однаковою мірою чоловіки та жінки в межах (22,0%), (див. рис. 2)

Рис. 2. Емоційне ставлення мешканців пограниччя Карпатського регіону до своїх сусідів по той бік кордону, в залежності від статі, (%)

Отже, з проінтерпретованих даних, можна зробити наступні висновки:

- мешканцям пограниччя Карпатського регіону притаманна сильна позитивна ідентифікація до своїх сусідів по той бік кордону, на відміну від цілого регіону загалом;

- залежно від області, емоційне відношення до сусідів є досить амбівалентним;

- зі зростанням вікової категорії мешканців пограниччя, показник позитивної ідентифікації збільшується; молодь, складає найбільший відсоток, респондентів з неоднозначним ставленням до закордонних сусідів;

- зі зростанням освітнього рівня зменшується кількість респондентів з позитивною ідентифікацією;

- у чоловіків позитивна ідентифікація є більш випуклою, ніж у жінок.

Л і т е р а т у р а

1. Коржов Г. Особливості територіальної ідентифікації населення сучасної України // Український соціум. - № 2 (33). – 2010.
2. Кочан В.М. Формирование человека пограничья: маргинализация, интеграция, андрогинизация // Ученые записки Таврического

національного університета ім. В. І. Вернадського. Серія Філософія. Соціологія. – 2007. – Т. 20 (59). – № 2.

3. Лотман Ю. Внутри мыслящих миров // Человек - текст - семиосфера - история. – Москва: "Языки русской культуры", 1996.
4. Простір національних ідентичностей в Україні: траєкторії формування та відтворення (методологія та методика дослідження) / Т. О. Галіч, О. З. Гудзенко, Р. О. Савчинський, Г.-М. М. Саппа // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. Випуск 16. – Харків: Видавничий центр Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2010.
5. Ручка А. „Свої” та „чужі” в багатоскладовому суспільстві // Соціокультурні ідентичності та практики. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2002.

B. Hvozdetka. Intersubjective values of the emotional component of the Carpathian region borderlands inhabitants.

This article analyzes the emotional component of intersubjective values borderlands inhabitants of Carpathian region. The analysis is based on results of questionering, which was organized in four oblasts (L'viv, Ivano-Frankivsk, Chernivtsi and Zakarpattia oblasts). The emphasis is on specific emotional attitude to the residents of frontier regions of other ethnic groups in this case - to their neighbors across the border as an important factor in the formation of "borderlands identity."

Key words: *identity, positive authenticaftion, negative authenticaftion, borderland, Carpathian region.*

УДК 314.7:331.5.316(477)

Г. І. Щерба

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В УКРАЇНІ ЯК НАСЛІДОК ЗОВНІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ МОЛОДІ

Досліджуються основні мотиви міграції молоді України (на прикладі м. Львова і Львівської області). Розглянуто сучасні тенденції і соціально-економічні наслідки трудової міграції молоді. На основі аналізу результатів соціологічних досліджень накреслено напрямки вдосконалення міграційної політики в Україні.